

UDK 811.163.42:811.112.2

81'232

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 21. II. 2024.

Prihvaćen za tisak 15. XI. 2024.

doi.org/10.31724/rihjj.50.2.8

Leonard Pon

Filozofski fakultet u Osijeku

Lorenza Jäger 9, HR-31000 Osijek

orcid.org/0000-0002-2905-5828

lpon@ffos.hr

KONEKTORI U JEZIČNOJ PROIZVODNJI NA NJEMAČKOM KAO J2 I HRVATSKOM KAO J1

Cilj je učenja stranog jezika razvijanje sposobnosti sporazumijevanja. U tom kontekstu prema modelima komunikacijske kompetencije važno mjesto zauzima diskursna kompetencija. Jedan je od elemenata te sastavnice komunikacijske kompetencije kohezija, koja se ostvaruje upućivanjem, zamjenjivanjem, leksičkim sredstvima, eliptičnim strukturama i konektorima. Ovim istraživanjem želi se steći uvid u obilježja diskursne kompetencije govornika na njemačkom kao J2 u usporedbi s hrvatskim kao J1 analizom uporabe konektora. Cilj je istraživanja utvrditi učestalost, raspon, primjerenost i obrasce uporabe konektora u pisanoj jezičnoj proizvodnji na njemačkom kao J2 i hrvatskom kao J1, pri čemu se u konektore ubrajaju veznici zavisnih i nezavisnih rečenica te vezni adverbijali. Istraživanje se temelji na korpusu tekstova 75 sudionika istraživanja čija ovladanost njemačkim jezikom odgovara razini B2 prema ZEROJ-u. Programom MAXQDA 24 provedena je kvalitativna analiza uporabe konektora, a programom SPSS 20 statistička analiza.

U njemačkom kao J2 utvrđena je statistički značajno veća relativna frekvencija konektora, statistički značajno manji raspon konektora te statistički značajno veća zastupljenost neprimjerene uporabe i sintaktički netočne uporabe nego u hrvatskom kao J1. U oba jezika uočena je i nesustavna uporaba konektora za organizaciju sadržaja na globalnoj razini. Pretpostavlja se da problemi u uporabi konektora, koji su prisutni prije svega u njemačkom kao J2, proizlaze iz nepoznavanja semantike i pragmatike konektora, nedovoljno razvijene sposobnosti određivanja logičko-semantičkog odnosa među dijelovima teksta, nedostatak svijesti i/ili znanja o globalnoj organizaciji teksta te mogućeg utjecaja hrvatskog kao J1 i engleskog kao J2.

Rezultati istraživanja upućuju na potrebu daljnjih sustavnih istraživanja ovog aspekta diskursne kompetencije te na nužnost sustavne obrade konektora u kontekstu poučavanja (njemačkoga kao) stranog jezika.

1. Uvod

Cilj je nastave stranog jezika osposobljavanje za sporazumijevanje na tom jeziku (Savignon 2017: 1) što obuhvaća razumijevanje i proizvodnju poruka. Proizvodnja poruka uključuje izražavanje misli nizom propozicija kao i izricanje odnosa među izrečenim propozicijama, a za označavanje logičko-semantičkog odnosa među izrečenim propozicijama prije svega se koriste konektori.

Uzimajući u obzir cilj nastave stranih jezika i složenost procesa ovladavanja stranim jezikom, cilj je ovoga rada ostvariti uvid u obilježja diskursne kompetencije u njemačkom kao J2 u usporedbi s hrvatskim kao J1 analizom pisane jezične proizvodnje. U radu se analizom tekstova 75 ispitanika opisuju i uspoređuju obilježja uporabe konektora u navedenim jezicima s obzirom na učestalost, raspon, obrasce, primjerenost i točnost uporabe.

2. Konektori i komunikacijska kompetencija

Konektori imaju ključnu ulogu za uspješno sporazumijevanje te se u modelima komunikacijske kompetencije izrijekom navode u okviru tekstne ili diskursne kompetencije kao jezični izrazi kojima se ostvaruje kohezija teksta.

Prema Canale i Swain (1980: 28ff.) komunikacijsku kompetenciju čine gramatička, sociolingvistička i strategijska komponenta pri čemu sociolingvistička komponenta sadrži pravila diskursa koja obuhvaćaju koheziju i koherenciju. Prema Bachmanu (1990: 84ff.) komunikacijsku jezičnu kompetenciju čine jezična i strategijska kompetencija te psihofiziološki mehanizmi. Jezična kompetencija obuhvaća organizacijsku i pragmatičku komponentu, a jedna je od komponenata organizacijske kompetencije tekstna kompetencija (engl. *textual competence*) s pravilima kohezije i retoričke organizacije koja se primjenjuju pri povezivanju pojedinačnih iskaza u tekst. Pritom se kohezija odnosi na eksplicitno označavanje semantičkih odnosa između dijelova teksta, a ostvaruje se i konektorima. Prema Celce-Murcia i dr. (1995: 13) i Littlewoodu (2011: 546) komunikacijska kompetencija sadrži diskursnu kompetenciju kao jednu od svojih komponenata, a jedan je od nezaobilaznih elemenata diskursne kompetencije kohezija. Prema ZEROJ-u (2001: 24–25) komunikacijsku jezičnu kompetenciju čine jezična, so-

ciolingvistička i pragmatička komponenta, pri čemu pragmatičke kompetencije sadrže diskursnu kompetenciju koja se pak između ostaloga očituje u primjerenosti uporabi konektora.

Uspostavljanje kohezije teksta složen je proces te se konektori kao jezični izrazi kojima se ostvaruje kohezija ne opisuju na razini gramatičke ili leksičke kompetencije, nego u okviru posebne komponente komunikacijske kompetencije – diskursne kompetencije. Stoga je očekivano da ovladavanje konektorima i njihova uporaba predstavljaju poseban izazov u razvoju komunikacijske kompetencije u stranom jeziku.

3. Pregled dosadašnjih istraživanja

Istraživanja uporabe konektora većinom se odnose na kontekst učenja engleskog kao stranog jezika te istraživači naglašavaju potrebu istraživanja uporabe konektora u dosad zanemarenim jezicima, jezičnim parovima i tekstnim vrstama (Bogdanović i Topalov 2022; Vaakanainen i Maijala 2022; Wu i Li 2022).

Prema dosadašnjim istraživanjima učestalosti i raspona uporabe konektora u J2 učenici stranog jezika koriste mali raspon konektora, pojedine konektore koriste prečesto, a neke prerijetko ili nikada (Milton i Tsang 1993; Granger i Tyson 1996; Tankó 2004; Chen 2006; Jaroszek 2008; Carrió-Pastor 2013; Pavičić Takač i Vakanjac Ivezić 2019; Pavičić Takač i dr. 2020; Maamuujev i dr. 2021; Bogdanović i Topalov 2022). Tako je Slavcheva (2018) korpusnolingvističkom analizom utvrdila postojanje statistički značajne razlike u uporabi 35 konektora i podzastupljenost 89 % konektora u iskazima učenika njemačkog kao J2 u usporedbi s izvornim govornicima njemačkog.

Pokazuje se da je povećanje učestalosti i raznolikosti uporabe konektora u vezi s razinom ovladanosti stranim jezikom. U više je istraživanja dokazano da učenici stranog jezika na višim razinama koriste veći raspon konektora (Intaraprawat i Steffensen 1995; Mihaljević Djigunović i Vickov 2010; Wu i Li 2022), dok su neki istraživači ustanovili da bolje ocijenjeni tekstovi određene razine imaju veći raspon konektora i veću zastupljenost konektora tipičnih za pisani formalni jezik (Noble 2010) tj. da bolje ocijenjeni tekstovi imaju veću učestalost uporabe konektora (Shi i Han 2014; Wu i Li 2022).

U pojedinim istraživanjima uočene su razlike u uporabi konektora s obzirom na semantičke i/ili sintaktičke kategorije. Tako prema Mihaljević Djigunović i Vickov (2010) u jezičnoj proizvodnji učenika engleskog kao J2 unutar svake pojedine semantičke kategorije jedan konektor učestalošću uporabe nadmašuje sve druge izraze te kategorije. U naprednih učenika njemačkog kao J2 Konjevod (2012) je utvrdila znatno veću zastupljenost aditivnih konektora u usporedbi s temporalnim, kauzativnim i adverbzativnim, te izostanak koncesivnih, kondicionalnih i disjunktivnih konektora. Mudhhi i Hussein (2014) utvrdili su podzastupljenost veznih adverbijala adverbzativnog značenja u tekstovima na engleskom kao J2 u usporedbi s tekstovima izvornih govornika. Iako su u oba korpusa najzastupljeniji, izrazi aditivnog značenja čine 55 % svih pojava u korpusu engleskog kao J2, a 42 % pojava u korpusu engleskog kao J1. Podzastupljenost izraza adverbzativnog značenja u korpusu engleskog kao J2 utvrdio je i Hajiyan (2015). Analizom raspravljačkih tekstova turskih učenika engleskog kao J2 Karahan (2015) je ustanovio mali raspon konektora te izostanak složenih konektora. U istraživanju uporabe kauzalnih konektora u raspravljačkim esejima na hrvatskom kao J1 i J2 Cvikić i Trtanj (2022) utvrdile su veću učestalost uporabe tih konektora u tekstovima na hrvatskom kao J2. Vaakanainen i Majjala (2022) pokazuju kako korisnici njemačkog i švedskog kao J3 najčešće koriste aditivne konektore. Na temelju analize 36 odlomaka iračkih učenika na engleskom kao J2 Abdulla (2023) zaključuje da su najučestaliji označivači prijelaza aditivnog značenja. Veći raspon postoji samo u kategoriji izraza temporalnog značenja, dok u ostalim kategorijama jedan izraz brojem pojava nadmašuje sve ostale elemente. Uspoređujući pisanu jezičnu proizvodnju u njemačkom kao J2 i hrvatskom kao J1 Bagarić Medve i Karlak (2023) ustanovile su da su u oba jezika najzastupljeniji označivači prijelaza aditivnog značenja, s tim da tekstovi na njemačkom kao J2 sadrže statistički značajno manje izraza kojima se izriče usporedba nego tekstovi na hrvatskom kao J1, no u oba promatrana jezika najučestalije se koriste semantički neutralni izrazi (*i, također, jer i ali*). Iako među rezultatima navedenih istraživanja postoje određene razlike, čini se da u jezičnoj proizvodnji na J2 općenito prevladavaju aditivni konektori, dakle konektori općenitijeg značenja, da unutar pojedine semantičke kategorije jedan konektor brojem pojava znatno nadmašuje ostale te da je raspon konektora mali.

Dio istraživača bavi se poteškoćama u uporabi konektora. Prema Breindl (2004) problemi u uporabi konektora učenika njemačkog kao J2 odnose se na sintak-

tička i semantička svojstva konektora, a s obzirom na uporabu konektora navodi se i nedostatak svijesti o odnosu između reda riječi i informacijske strukture iskaza. U istraživanju ovladavanja engleskim kao J2 Hajiyan (2015) kao probleme u uporabi konektora navodi nedostatak svijesti o registru te semantičku neprimjerenost njihove uporabe, a kao opći obrazac uporabe konektora izdvaja naglašenu uporabu konektora na početku rečenice. Prema istraživanju Zahare i dr. (2023) nepoznavanje značenja i prevelika učestalost uporabe konektora te općenito nedostatak iskustva u pisanju predstavljaju probleme u vezi s uporabom konektora u engleskom kao J2.

Potaknuti razmatranjima Kaplana (1966) i kontrastivnom retorikom kao mogući uzrok problema u uporabi konektora niz autora navodi prenošenje retoričkih obrazaca – a time i obilježja uporabe konektora – iz jezika u jezik (Mauranen 1993; Qaddumi 1995; Odlin 2003). Tako Mauranen (1993) uzrok manje učestalosti uporabe konektora finskih učenika u engleskom kao J2 u odnosu na izvorne govornike vidi u prenošenju obilježja implicitnosti finskih tekstova u engleski jezik. U nedostatku referentnih (p)opisa konektora za pojedine jezike i prije provedbe odgovarajućih psiholingvističkih istraživanja međujezični utjecaji kao uzrok problema u uporabi konektora mogu se navesti samo kao pretpostavka.

Potaknuti razmišljanjima o mogućnosti otklanjanja problema u uporabi konektora u J2 pojedini autori proveli su odgovarajuće eksperimente te su dokazali postojanje pozitivnog učinka eksplicitne poduke izvodeći iz toga pedagoške implikacije (Hernández 2008; Sadeghi i Kargar 2014). Tako Wu i Li (2022: 137–138) predlažu obradu konektora u kontekstu kako bi učenici uočili semantička i pragmatička obilježja njihove uporabe, obradu tipičnih grešaka koje se prije svega odnose na sintaksu i pravopis, te uspoređivanje s materinskim jezikom, ali i s engleskim kao J2.

4. Istraživanje uporabe konektora: ciljevi i metodologija

Cilj je ovoga istraživanja opisati obilježja uporabe konektora u pisanoj jezičnoj proizvodnji na njemačkom kao J2 i hrvatskom kao J1. Istraživačka pitanja glase:

- 1) Koja su obilježja uporabe konektora s obzirom na učestalost i raspon u njemačkom (J2) i hrvatskom (J1) te koje su sličnosti i razlike u tim jezi-

cima s obzirom na navedena obilježja?

- 2) Koji su obrasci uporabe konektora u njemačkom (J2) i hrvatskom (J1) te koje su sličnosti i razlike u tim jezicima s obzirom na obrasce uporabe konektora?
- 3) Koja su obilježja uporabe konektora s obzirom na primjerenost i točnost u njemačkom (J2) i hrvatskom (J1) te koje su sličnosti i razlike u tim jezicima s obzirom na primjerenost i točnost uporabe konektora?

Polazeći od rezultata dosadašnjih istraživanja i pretpostavljenog učinka načina pripreme učenika za pisanje eseja na ispitu Državne mature (Pavičić Takač i Vakanjac Ivezić 2019), očekuje se veća učestalost uporabe konektora, manji raspon, te veći udio neprimjerenosti i netočno uporabljenih konektora u njemačkom kao J2 nego u hrvatskom kao J1.

Istraživanje se temelji na analizi korpusa tekstova na njemačkom kao J2 i hrvatskom kao J1 prikupljenog istovjetnim zadatkom pisanja.¹ Ispitanici su studenti početnoga prijediplomskog studija kojima je hrvatski J1, a njemački J2, s tim da njihova razina ovladanosti njemačkim jezikom odgovara razini B2. Ta se procjena izvodi iz toga što su svi ispitanici položili višu razinu ispita njemačkog jezika na Državnoj maturi. Zadatku pisanja pristupilo je 75 ispitanika koji su pod istim uvjetima (raspoloživo vrijeme od 75 minuta, bez korištenja priručnika i rječnika) pisali tekst na njemačkom, a s vremenskim odmakom i tekst na hrvatskom jeziku. U Tablici 1 nalaze se podatci o korpusu.

Tablica 1. Podatci o korpusu

	Njemački (J2)	Hrvatski (J1)
Broj tekstova	75	75
Ukupan broj rečenica u korpusu	1293	1262
Ukupan broj riječi u korpusu	19154	20722
Prosječan broj riječi u tekstu	255,39	276,29
Prosječan broj riječi u rečenici	15,44	17,07

Prema Wilcoxonovom testu rangova postoji statistički značajna razlika između njemačkog i hrvatskog korpusa s obzirom na broj riječi u tekstu ($Z = -3,090$, $p =$

¹ Zadatak pisanja raspravljačkog eseja razvijen je u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost *Koherencija pisanoga teksta u inome jeziku: hrvatski, njemački, engleski, francuski i mađarski jezik u usporedbi* (KohPiTekst; IP-2016-06-5736; Bagarić Medve, Vesna).

0,002) i broj riječi u rečenici ($Z = -4,024$, $p = 0,000$), no ne postoji statistički značajna razlika u broju rečenica u korpusu – dakle tekstovi i rečenice u hrvatskom kao J1 većeg su opsega.

Konektorima u okviru ovoga rada smatraju se jezična sredstva za povezivanje surečenica, rečenica i dijelova teksta. Polazeći od sintaktički utemeljene podjele konektora u Pasch i dr. (2003) i Breindl i dr. (2014) u konektore se ubrajaju sljedeće tri vrste jezičnih izraza: subjunktori (*obwohl, während, weil; iako, dok, zato što*), konjunktori (*aber, oder, und; ali, ili, i*) i vezni adverbijali (*außerdem, erstens, trotzdem; osim toga, prvo, unatoč tome*).

Kvalitativna analiza provedena je programom MAXQDA 24, a statistički testovi programom SPSS 20.

Analiza je u prvom koraku obuhvatila identificiranje i kodiranje jezičnih sredstava u ulozi konektora. Ta su jezična sredstva u sljedećim koracima analizirana s obzirom na obrasce i primjerenost uporabe.

5. Rezultati analize uporabe konektora i rasprava

Podatci o broju pojavnica i različenica otkrivaju sličnosti i razlike u uporabi konektora u njemačkom kao J2 i hrvatskom kao J1 te omogućuju oblikovanje odgovora na prvo istraživačko pitanje.

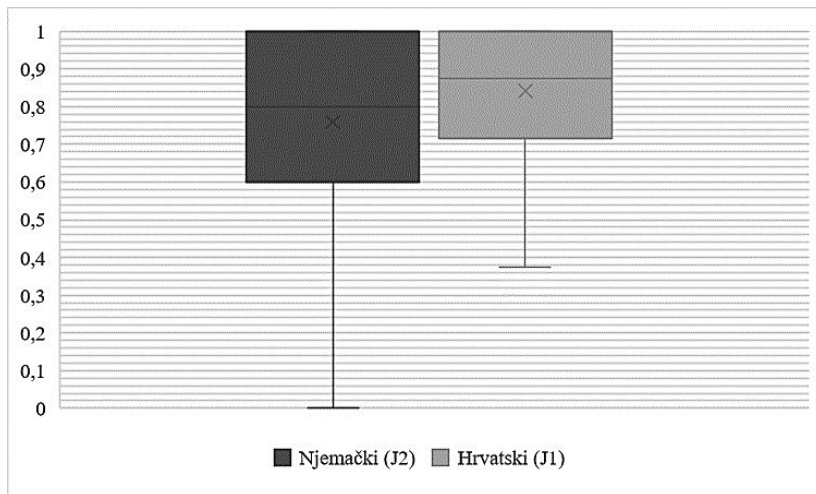
Tablica 2. Podatci o broju pojavnica i različenica konektora²

Njemački (J2)				Hrvatski (J1)			
Pojavnice		Različenice		Pojavnice		Različenice	
f	rf	f	rf	f	rf	f	rf
1349	70,4	375	19,6	1369	66,1	374	18,1

Ne prvi pogled čini se da nema znatnih razlika između njemačkog i hrvatskog korpusa u učestalosti uporabe konektora. No Wilcoxonovim testom utvrđeno je da njemački tekstovi sadrže statistički značajno više pojavnica gleda li se

² U ovome radu *f* znači 'frekvencija', a *rf* 'relativna frekvencija', s tim da se potonja utvrđuje kao broj upotrijebljenih konektora na 1000 riječi.

relativna frekvencija ($Z = -2,147$, $p = 0,032$). Nema statistički značajne razlike u broju različenica.

Slika 1. Odnos različenica i pojavnica (TTR) u korpusu

U njemačkom korpusu veće su individualne razlike u rasponu upotrijebljenih konektora (Slika 1). Osim toga, Wilcoxonovim testom utvrđeno je da je omjer različenica i pojavnica (*TTR*) konektora u hrvatskom korpusu statistički značajno veći ($Z = -2,508$, $p = 0,012$), što je u skladu s rezultatima drugih istraživanja (Mudhhi i Hussein 2014; Karahan 2015). Utvrđeni podatci o učestalosti i rasponu potvrđuju prethodno iznesenu hipotezu.

Kako bi se odgovorilo na drugo istraživačko pitanje, pitanje o obrascima uporabe konektora, u nastavku se navode podatci o učestalosti deset najzastupljenijih konektora, podatci o uporabi višestanih nizova konektora koji služe za organizaciju teksta te podatci o uporabi konektora konjektivno-konkluzivnog značenja.

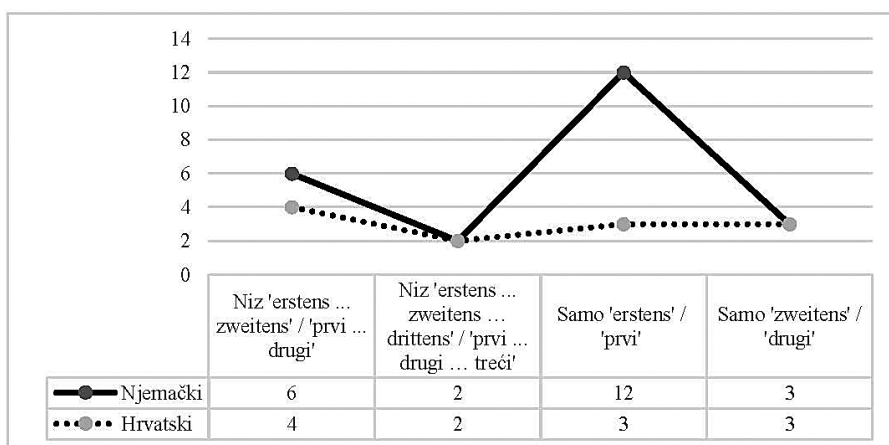
Tablica 3. Podatci o učestalosti deset najzastupljenijih konektora

Njemački (J2)				Hrvatski (J1)			
Konektor	Učestalost uporabe		Udio u ukupnom broju konektora (%)	Konektor	Učestalost uporabe		Udio u ukupnom broju konektora (%)
	<i>f</i>	<i>rf</i>			<i>f</i>	<i>rf</i>	
und	320	16,7	23,7	i	277	13,4	20,2
auch	162	8,5	12,0	jer	85	4,1	6,2
weil	115	6,0	8,5	također	71	3,4	5,2
aber	104	5,4	7,7	te	70	3,4	5,1
wenn	96	5,0	7,1	a	64	3,1	4,7
z. B. / zum Beispiel	34	1,8	2,5	ali	61	2,9	4,5
oder	32	1,7	2,4	no	50	2,4	3,7
um	32	1,7	2,4	što	39	1,9	2,9
noch	29	1,5	2,2	ako	35	1,7	2,6
deswegen	23	1,2	1,7	kao što	32	1,5	2,3
Σ	947		70,2	Σ	784		57,3

Iz podataka o učestalosti deset najzastupljenijih konektora (Tablica 3) prvo se može uočiti da je konektor *und* u njemačkom korpusu učestaliji nego *i* u hrvatskom. U njemačkom se jeziku u aditivnom značenju osim *und* koriste i *auch* i *noch*. Oni zajedno obuhvaćaju 511 pojava te time čine 37,9 % ukupnog broja pojava. U hrvatskom se jeziku u aditivnom značenju osim *i* koriste i *također* i *te*. Oni zajedno obuhvaćaju 418 pojava te time čine 28,5 % ukupnog broja pojava. Veća zastupljenost aditivnih konektora u njemačkom kao J2 podudara se s rezultatima prethodnih istraživanja engleskog kao J2 (Mihaljević Djigunović i Vickov 2010; Abdulla 2023) i njemačkog kao J2 (Konjevod 2012; Vaakanainen i Majjala 2022). Nadalje u oba jezika uporaba konektora za označavanje kauzalnog značenja druga je po učestalosti. No njemački konektor *weil* učestalije se koristi nego hrvatski konektor *jer* – istu razliku u učestalosti uporabe u hrvatskom kao J2 i J1 utvrdile su Cvikić i Trtanj (2022: 233) za konektor *jer*. Podatci u Tablici 3 prikazuju osnovnu razliku u uporabi konektora između

njemačkog kao J2 i hrvatskog kao J1: često korišteni konektori u njemačkom kao J2 koriste se daleko češće nego često korišteni konektori u hrvatskom kao J1. Ta je pojava prethodno uočena u kontekstu učenja engleskog kao J2 (Mihaljević Djigunović i Vickov 2010; Abdulla 2023).

Zanimljivo je promotriti uporabu višestanih nizova konektora za organizaciju teksta poput brojernih konektora *erstens*, *zweitens*, *drittens* / *prvo*, *drugo*, *treće* te konektora suprotnog značenja *einerseits* – *andererseits* / *s jedne strane* – *s druge strane*.

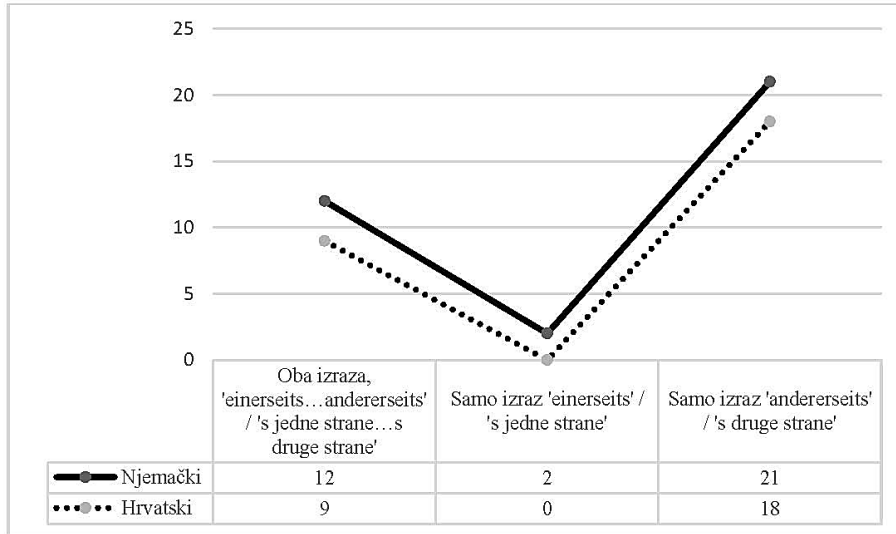

Slika 2. Učestalost obrazaca uporabe brojernih konektora (f)

U njemačkom korpusu uočeno je 23, a u hrvatskom 12 brojernih konektora, s tim da se u njemačkom korpusu rjeđe rabe u nizu (Slika 2). Brojevni konektori koji se koriste izvan niza ponekad se u tekstovima u njemačkom korpusu povezuju s imenskim sintagmama koje sadrže redni broj kao atribut (*erstens* – *der zweite Vorteil*). Time dolazi do neparalelne uporabe konektora budući da se napušta započeti obrazac organizacije teksta. Ponekad ulogu brojernih konektora u potpunosti preuzimaju imenske sintagme. Naime leksem *erst-* javlja se u njemačkom korpusu 32 puta, a od toga je čak 12 puta riječ o sintagmama poput *der(das) erste Vorteil/Nachteil/Aspekt(Problem)*. Od 18 pojavnica leksema *zweit-*, sedam se puta radi o sintagmama kakve su navedene u vezi s *erst-*. Kao i u njemačkom korpusu, umjesto niza ili umjesto dijela niza brojernih konektora

i u hrvatskom korpusu koriste se redni brojevi kao atributi imenici (*prvi/još jedan/treći nedostatak*).

Slične tendencije mogu se uočiti u uporabi konektora adverbativnog značenja (Slika 3).

Slika 3. Učestalost obrazaca uporabe dvočlanog konektora adverbativnog značenja (f)

Navedeni adverbativni konektori u njemačkom se korpusu javljaju 47, a u hrvatskom 36 puta, s tim da se u oba korpusa podjednako često koriste i u paru i samostalno, a pregled korpusa pokazuje da upotreba jednoga konektora bez drugoga člana nije nužno neprikladna. Tako se može uočiti da se izraz *andererseits* / *s druge strane* koristi uglavnom samostalno. Osim tekstova koji sadrže istovrsne članove poput *auf der einen Seite ... auf der anderen Seite* javljaju se i tekstovi u kojima se povezuju raznovrsni članovi, npr. *auf der einen Seite – aber*.

Zapažanja u vezi s neparalelnom uporabom ove dvije skupine konektora u skladu su s nalazima prethodnih istraživanja (Tyler 1992; Pon i Petrić 2023) te otvaraju pitanje u kojoj mjeri napuštanje započetog obrasca organizacije teksta stvara dojam nekoherentnosti teksta.

Konektori konsekutivno-konkluzivnog značenja (*alles in allem, sodass / sve u svemu, tako da*) u oba korpusa češće se koriste za označavanje odnosa između dvije susljedne propozicije nego za najavu zaključnog dijela teksta. U njemačkome korpusu konektori za najavu zaključnog dijela teksta poput *abschließend, alles in allem, am Ende, zum Schluss, zusammenfassend* zastupljeni su s 47 pojava (44 % svih pojava te semantičke kategorije), dok su u hrvatskom korpusu odgovarajući konektori zastupljeni s 26 pojava (23 % svih pojava te semantičke kategorije).

Uporaba višočlanih nizova konektora i uporaba konektora konsekutivno-konkluzivnog značenja može dati zanimljiv uvid u diskursnu kompetenciju ispitanika. Naime kako su ove skupine konektora važne za organizaciju sadržaja na globalnoj razini, njihova primjerena uporaba važna je za uspješno prenošenje poruke. Budući da se velik udio konektora iz obje skupine višočlanih nizova konektora u korpusu javlja izvan niza i budući da se konektori konsekutivno-konkluzivnog značenja rjeđe koriste za najavu zaključka, mogao bi se donijeti zaključak o nedovoljno razvijenoj sposobnosti uporabe konektora za organizaciju sadržaja na globalnoj razini. Iz navedenoga proizlazi da je potrebno razvijati svijest o organizaciji sadržaja na globalnoj razini, poučavati učenike o mogućnostima korištenja konektora za organizaciju teksta na globalnoj razini i osiguravati aktivnosti i zadatke za uvježbavanje konektora u toj funkciji. Pretpostavlja se da bi to moglo imati pozitivan povratni učinak na oblikovanje sadržaja i redoslijeda propozicija i većih dijelova teksta. Naime za primjerenu uporabu brojevnih konektora (npr. *prvo, drugo, treće*) dijelove teksta na koji se ti konektori odnose treba i oblikovati tako da sadrže redom prvi, drugi i treći jasno izraženi argument u vezi s temom o kojoj se govori. To znači da bi uvježbavanje ovih konektora moglo pozitivno utjecati na organizaciju sadržaja odnosno na uspostavljanje kohezije i koherencije teksta, a time i na razvoj diskursne kompetencije općenito. Zaključno se u odnosu na drugo istraživačko pitanje može općenito reći da su uočeni slični obrasci uporabe konektora u njemačkom kao J2 i hrvatskom kao J1.

Sljedeći dio ovog poglavlja donosi rezultate koji omogućuju odgovor na treće istraživačko pitanje – pitanje o primjerenosti i točnosti uporabe konektora. Pojedini su konektori upotrijebljeni neprimjerenost: jedni se svojim značenjem ne uklapaju u kontekst, drugi su redundantni, a treći nisu kompatibilni s tekstnom vrstom. Neki konektori sintaktički nisu pravilno uklopljeni u kontekst.

Tablica 4. Neprimjereno upotrijebljeni i sintaktički netočno uklopljeni konektori

	Njemački (J2)		Hrvatski (J1)	
	<i>f</i>	<i>rf</i>	<i>f</i>	<i>rf</i>
Neprimjereno uporabljeni konektori	66	3,45	19	0,92
Sintaktički netočno uporabljeni konektori	88	4,59	7	0,34

U njemačkom je korpusu zabilježen veći udio neprimjereno uporabljenih konektora kao i veći udio sintaktički netočno uklopljenih konektora nego u hrvatskom korpusu. O ovim problemima u kontekstu učenja njemačkog kao J2 govori Breindl (2004).

Wilcoxonov test rangova potvrđuje da i u slučaju neprimjereno uporabljenih konektora i u slučaju sintaktički netočno uporabljenih konektora između njemačkog kao J2 i hrvatskog kao J1 postoje statistički značajne razlike.

Tablica 5. Rezultati Wilcoxonovog testa rangova za varijable ‘neprimjereno upotrijebljeni konektori’ i ‘sintaktički netočno uklopljeni konektori’

		Neprimjereno uporabljeni konektori	Sintaktički netočno uklopljeni konektori
Njemački – hrvatski	Z	-3,765	-5,078
	p	0,000	0,000

Kod neprimjerene uporabe konektor često nije semantički prikladan za povezivanje dijelova teksta između kojih stoji, no lako se može zamijeniti drugim, semantički prikladnim konektorom. Primjerice u sljedećem tekstu govori se o online kupnji.

- (1) Viele Menschen mögen diese Art von einkaufen [= Onlineshopping], weil sie die Produkte nicht mit eigenen Augen sehen können.³

Konektor *weil* ne uklapa se u kontekst zato što između ova dva sadržaja ne postoji kauzalni odnos. Može se eventualno pretpostaviti koncesivni odnos i upotrijebiti konektor *obwohl*. Upitno je radi li se u ovakvim slučajevima o nepoznavanju značenja konektora ili o netočnoj interpretaciji logičko-semantičkog odnosa među propozicijama uslijed koje dolazi do odabira neprikladnog konektora.

Sljedeći primjeri pokazuju da neprimjerenost uporabe obuhvaća razne dimenzije semantike i pragmatike.

- (2) Ich lebe in der Stadt als ich noch klein war.

³ U ovome radu svi primjeri iz korpusa navode se u izvornome obliku: zadržane su sve vrste grešaka.

- (3) *Meiner Meinung nach ist das Leben in der Stadt positiv hauptsächlich, weil ich in einer Stadt wohne.*
- (4) *Im Gegenteil, das Leben in der Stadt ist nicht gut für unsere Gesundheit.*

Konektor *als* u (2) nije prikladan zato što ne izriče vrstu temporalnog značenja koju traži kontekst – prikladan bi bio *seitdem*. Konektor *weil* u (3) nije prikladan zato što među propozicijama ne postoji kauzalni odnos. Jedna je moguća interpretacija da se propozicija uvedena konektorom *weil* odnosi na neizrečenu propoziciju poput *Das sage ich*. Konektor *im Gegenteil* u (4) nije prikladan zato što nisu ispunjeni uvjeti uporabe toga izraza – taj izraz treba stajati nakon propozicije koja sadrži kakvu negaciju. Postojanje različitih razloga neprimjerene uporabe u njemačkom kao J2 sukladno je rezultatima istraživanja raznih jezičnih parova i drugih jezika kao J2 (Milton i Tsang 1993; Tankó 2004; Chen 2006; Maamujav i dr. 2021; Bogdanović i Topalov 2022; Bagarić Medve i Karlak 2023).

U hrvatskom korpusu neprikladna uporaba konektora javlja se rjeđe nego u njemačkom korpusu, no analiza primjera pruža zanimljive uvide. U sljedećem primjeru, nakon iznošenja prednosti života na selu navode se prednosti života u gradu:

- (5) *Isto tako, oni koji su iz grada, većinom žive u stanovima te je stanove puno lakše održavati od kuće i dvorišta na selu.*

S obzirom na organizaciju propozicija u tekstu, umjesto konektora *te*, koji se inače može koristiti u aditivnom ili konkluzivnom značenju, u navedenom primjeru trebao bi stajati konektor adverbativnog značenja poput *a* ili *no* zato što ciljana poruka glasi „Ljudi u gradu većinom žive u stanovima, a stanovi – za razliku od kuća u kojima se živi na selu – nisu problematični za održavanje.”

Konektor *također* u posljednjoj rečenici sljedećeg primjera čini se neprikladnim zbog organizacije odnosno rasporeda propozicija.

- (6) *Međutim, unatoč brojnim prednostima, mnogi kao nedostatak navode buku zbog koje ima je poremećen san. Također poteškoće u prometu koje su svakodnevno prisutne, a nerijetko dovode i do prometnih nesreća, osobito u nepovoljnim vremenskim prilikama. Nečist zrak također se može navesti kao uzrok bolesti i tegoba.*

Kako se u prethodnom dijelu teksta ne govori ni o zraku, ni o uzrocima bolesti i tegoba, konektor *također* nije dobar izbor za dodavanje propozicije o nečistom zraku kao uzroku bolesti i tegoba. Taj bi konektor mogao ovdje stajati kad bi primjerice povezivao propozicije s identičnim referentima.

U sljedećoj rečenici koristi se adverzativni konektor *ali*.

- (7) Smatram da je bolje odrasti u predgrađu, ali nakon nekog vremena život u gradu postane lakši.

Budući da propozicijama nedostaju elementi potrebni za uspostavljanje adverzativnog odnosa,⁴ uporaba toga konektora ovdje se čini neprikladnom.

Navedeni primjeri pokazuju da neprimjerenost uporabe konektora obuhvaća različite dimenzije semantike i pragmatike. Pritom treba naglasiti da analiza teksta ne može otkriti radi li se u slučaju neprimjerene uporabe o nepoznavanju semantike i pragmatike konektora ili o netočnom tumačenju logičko-semantičkog odnosa u kojemu stoje dijelovi teksta koje određeni konektor povezuje.

U njemačkom se korpusu javljaju konektori koji su sintaktički netočno uklopljeni u rečenicu.

- (8) Andererseits, ein Leben in Dorf ist auch nicht so schlecht.

Konektor *andererseits* stoji izvan rečenične strukture upućujući na nedovoljno razvijenu gramatičku kompetenciju te je suprotno pravilima njemačkog pravopisa zarezom odijeljen od ostatka rečenice. Takvi primjeri podsjećaju na diskursne markere (Stein 2003: 361–362) i na dvočlane konstrukcije operatora i skopusa iz govornog jezika (Fiehler 1999) te se ovdje može pretpostaviti prenošenje obilježja govornoga jezika u pisani tekst. No budući da je položaj konektora *andererseits* istovjetan položaju odgovarajućeg konektora u hrvatskom i u engleskom jeziku, ovdje se mogu pretpostaviti i međujezični utjecaji.

Greške u položaju konektora u rečenici postoje i u hrvatskom korpusu, ali su vrlo rijetke.

- (9) Prijevoz je dobro organiziran te je sve povezano, a prijevoz noću je vrlo koristan također.

⁴ Pojednostavljeno rečeno, prema tumačenju u Breindl i dr. (2014: 517) propozicije koje stoje u adverzativnom odnosu sadrže informacijske jedinice koje se mogu smatrati mogućim alternativama ili usporedivim veličinama, ali čija se „jednakost” s obzirom na određenu dimenziju izričito poriče.

Položaj konektora *također* na kraju rečenice istovjetan je položaju konektora *too* u engleskom jeziku. Uporaba konektora *andererseits* i *također* u posljednja dva primjera može se objasniti prijenosom iz engleskog kao J2. U prilog tome tumačenju govori činjenica da svi ispitanici uče i engleski jezik, neki od njih polagali su ispit iz engleskog na maturi te su svoja znanja i navike pisanja u engleskom jeziku možda prenijeli i na druge jezike. No bez dodatnih istraživanja nemoguće je donijeti konačno mišljenje o uzrocima ovakvih pojava.

Rezultati analize potvrđuju hipotezu u vezi s trećim istraživačkim pitanjem – hipotezu o većem udjelu neprimjereno i netočno uporabljenih konektora u njemačkom kao J2. Naime iako se i u hrvatskom kao J1 utvrdilo postojanje neprimjerene i netočne uporabe konektora, ta je pojava u njemačkom kao J2 statistički značajno češća nego u hrvatskom kao J1.

6. Zaključak i implikacije

Rezultati ovoga istraživanja dijelom potvrđuju nalaze koji se odnose na druge strane jezike, no donose i nove spoznaje, prije svega one koje se odnose na hrvatski kontekst učenja njemačkog kao stranog jezika. Prema rezultatima ovog istraživanja relativna frekvencija uporabe konektora statistički je značajno veća, a raspon upotrijebljenih konektora značajno manji u njemačkom kao J2 nego u hrvatskom kao J1. U njemačkom kao J2 utvrđeni su problemi u vezi s primjerenom uporabom i sintaktičkom integracijom konektora te je u tom aspektu jezična proizvodnja statistički značajno lošija nego u hrvatskom kao J1. Uzroci navedenih problema mogli bi biti nepoznavanje semantike i pragmatike konektora, netočna interpretacija logičko-semantičkog odnosa između propozicija, nedovoljno razvijena gramatička kompetencija te međujezični utjecaji.

U hrvatskom kao J1 uočeno je nekoliko slučajeva neprimjerenosti uporabe konektora. Iako je ta pojava rjeđa nego u njemačkom kao J2, s obzirom na to da su ispitanici položili maturu i iz hrvatskog jezika, neprimjerenost uporabe konektora u hrvatskom kao J1 upućuje na probleme na razini diskursne kompetencije tj. organizacije sadržaja.

Ispitanici u oba jezika rjeđe i nesustavno koriste konektore za organizaciju teksta na globalnoj razini. Neprimjerenost uporabe i rjeđa i nesustavna uporaba ko-

nektora za organizaciju teksta na globalnoj razini u oba korpusa upućuje na to da ispitanici možda imaju poteškoća s organizacijom sadržaja i rečenica općenito te da se te poteškoće odražavaju na uporabu konektora. Naravno, kako ispitanici u hrvatskom kao J1 ipak imaju veći raspon vokabulara i sintaktičkih struktura, odnose između dijelova teksta umjesto konektorima češće i spretnije mogu izreći implicitno. Podizanje svijesti o mogućnostima dobre organizacije sadržaja i rečenica popraćeno primjerenim vježbama moglo bi se pozitivno odraziti i na uporabu konektora u oba jezika.

Cilj učenja stranog jezika i utvrđena razina ovladanosti konektorima u njemačkom kao J2 te određeni problemi u hrvatskom kao J1 zahtijevaju daljnja istraživanja te sustavnu i temeljitu obradu konektora u nastavnim materijalima i u nastavi.

Literatura

- ABDULLA, BARAAT ISMAEL FAQE. 2023. Frequency Analysis of Transition Words in Students' Paragraphs. *Arab World English Journal for Translation & Literary Studies* 7/4. 105–120.
- BACHMAN, LYLE F. 1990. *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford University Press. Oxford.
- BAGARIĆ MEDVE, VESNA; KARLAK, MANUELA. 2023. Transition Marker in argumentativen Texten von Muttersprachlern und Fremdsprachenlernern: Vergleich von Kroatisch als L1 und Deutsch als L2. *Slavia Centralis* 16/1. 66–88. doi.org/10.18690/scn.16.1.66-88.2023.
- BOGDANOVIĆ, VESNA; TOPALOV, JAGODA. 2022. Transition markers as rhetoric devices in graduate students' writing. *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* 10/3. *Tematski zbornik*. Ur. Gudurić Snežana; Dražić, Jasmina; Stefanović, Marija. Filozofski fakultet. Novi Sad. 243–253.
- BREINDL, EVA. 2004. Konnektoren in Übungsgrammatiken. *Übungsgrammatiken Deutsch als Fremdsprache. Linguistische Analysen und didaktische Konzepte*. Ur. Kühn, Peter. FaDaF. Regensburg. 426–458.
- BREINDL, EVA; VOLODINA, ANNA; WASSNER, ULRICH HERMANN. 2014. *Handbuch der deutschen Konnektoren 2. Semantik der deutschen Satzverknüpfen*. Walter de Gruyter. Berlin – München – Boston.
- CANALE, MICHAEL; SWAIN, MERRILL. 1980. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics* 1/1. 1–47.

- CARRIÓ-PASTOR, MARÍA LUISA. 2013. A contrastive study of the variation of sentence connectors in academic English. *Journal of English for Academic Purposes* 12. 192–202. doi.org/10.1016/j.jeap.2013.04.002.
- CELCE-MURCIA, MARIANNE; DÖRNYEI, ZOLTÁN; THURRELL, SARAH. 1995. Communicative competence: A pedagogically motivated model with content specifications. *Issues in Applied Linguistics* 6/2. 5–35.
- CHEN, CHERYL WEI-YU. 2006. The use of conjunctive adverbials in the academic papers of advanced Taiwanese EFL learners. *International Journal of Corpus Linguistics* 11/1. 113–130. doi.org/10.1075/ijcl.11.1.05che.
- CVIKIĆ, LIDIJA; TRTANJ, IVANA. 2022. Expressing causality in Croatian L1 and L2 argumentative writing. *Rasprave* 48/1. 223–244. doi.org/10.31724/rihjj.48.1.10.
- FIEHLER, REINHARD. 1999. Operator-Skopus-Strukturen. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik* 9/2. 169–193.
- GRANGER, SYLVIANE; TYSON, STEPHANIE. 1996. Connector usage in the English essay writing of native and non-native EFL speakers of English. *World Englishes* 15/1. 17–27.
- HAJIYAN, MEHDI. 2015. *Connectors in Contrast: A Comparative Study of Iranian-Learner and Native-Speaker Usage*. Doktorski rad. Philologische Fakultät der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg i. Br. Freiburg i. Br. 317 str.
- HERNÁNDEZ, TODD. 2008. The Effect of Explicit Instruction and Input Flood on Students' Use of Spanish Discourse Markers on a Simulated Oral Proficiency Interview. *Hispania* 91/3. 665–675.
- INTARAPRAWAT, PUANGPEN; STEFFENSEN, MARGARET S. 1995. The Use of Metadiscourse in Good and Poor ESL essays. *Journal of Second Language Writing* 4/3. 253–272.
- JAROSZEK, MARCIN. 2008. *Factors determining the development of discourse competence in advanced learners of English. A longitudinal study*. Doktorski rad. Schlesische Universität in Kattowitz. Kattowitz. 234 str.
- KAPLAN, ROBERT. 1966. Cultural thought patterns in inter-cultural education. *Language Learning* 16/2. 11–25.
- KARAHAN, PINAR. 2015. A diagnostic analysis of ELT students' use of connectives. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 199. 325–333. doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.07.555.
- KONJEVOD, ANTONELA. 2012. Connectives in student writing – a learner corpus study. *Strani jezici* 41/1. 47–60.
- LITTLEWOOD, WILLIAM. 2011. Communicative Language Teaching: An Expanding Concept for a Changing World. *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning. Volume 2*. Ur. Hinkel, Eli. Routledge. London. 541–547.

- MAAMUJJAV, UNDARMAA; BOOTH OLSON, CAROL; CHUNG, HUY. 2021. Syntactic and lexical features of adolescent L2 students' academic writing. *Journal of Second Language Writing* 53. 16 str. doi.org/10.1016/j.jslw.2021.100822.
- MAURANEN, ANNA. 1993. Contrastive ESP Rhetoric: Metatext in Finnish-English Economics Texts. *English for Specific Purposes* 12. 3–22.
- MIHALJEVIĆ DJIGUNOVIĆ, JELENA; VICKOV, GLORIA. 2010. Acquisition of Discourse Markers – Evidence from EFL Writing. *Studia Romanica et Anglica Zagrabienis* 55. 255–278.
- MILTON, JOHN; TSANG, ELZA S. C. 1993. A corpus-based study of logical connectors in EFL students' writing: Directions for future research. *Studies in Lexis*. Ur. Pemberton, Richard; Tsang, Elza S. C. Hong Kong University Press. Hong Kong. 215–246.
- MUDHHI, SAUD K.; HUSSEIN, RIYAD F. 2014. A Corpus-based Study of Conjunctive Adjuncts in the Writings of Native and Non-native Speakers of English. *English Linguistics Research* 3/2. 18–32. doi.org/10.5430/elr.v3n2p18.
- NOBLE, WENDY. 2010. Understanding Metadiscoursal Use: Lessons from a 'Local' Corpus of Learner Academic Writing. *Nordic Journal of English Studies*. 145–169. doi.org/10.35360/njes.221.
- ODLIN, TERENCE. 2003. Cross linguistic influence. *The Handbook of Second Language Acquisition*. Ur. Doughty, Catherine J.; Long, Michael H. Blackwell Publishing Ltd. New Jersey. 436–486.
- PASCH, RENATE; BRAUSSE, URSULA; BREINDL, EVA; WASSNER, ULRICH HERMANN. 2003. *Handbuch der deutschen Konnektoren*. Walter de Gruyter. Berlin – New York.
- PAVIČIĆ TAKAČ, VIŠNJA; KRUŽIĆ, BARBARA; VAKANJAC IVEZIĆ, SANJA. 2020. A Corpus-driven Exploration of Lexical Discourse Markers in L2 Academic Texts. *Corpus Analysis in Academic Discourse: Academic Discourse and Learner Corpora*. Ur. Carrió-Pastor, María Luisa. Routledge. New York. 169–190.
- PAVIČIĆ TAKAČ, VIŠNJA; VAKANJAC IVEZIĆ, SANJA. 2019. Frame markers and coherence in L2 argumentative essays. *Discourse and Interaction* 12/2. 46–71. doi.org/10.5817/DI2019-2-46.
- PON, LEONARD; PETRIĆ, MARIJA. 2023. Interaktivni metadiskursni označivači u inojezičnim tekstovima na razini B2. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu* 16. 75–97. doi.org/10.38003/zrffs.16.5.
- QADDUMI, K. H. MUHAMMAD. 1995. *Textual deviation and coherence problems in the writings of Arab students at the University of Bahrain: Sources and solutions*. Doktor-ski rad. University of Nottingham. Nottingham. 486 str.
- SADEGHI, BAHADOR; KARGAR, ALIREZA. 2014. The Effect of Explicit Instruction of Discourse Markers on EFL Learners' Writing Ability. *International Journal of Educational Investigations* 1/1. 328–338.

- SAVIGNON, SANDRA J. 2017. Communicative Competence. *The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching*. Ur. Liontas, John I.; T. International Association; Delli-Carpini, Margo. 1–7. doi.org/10.1002/9781118784235.eelt0047.
- SHI, WEIXUAN; HAN, JIKUN. 2014. Research on Writing Samples from the Perspective of Metadiscourse. *English Language Teaching* 7/11. 151–158.
- SLAVCHEVA, ADRIANA. 2018. Zum Konnektorengebrauch in der gesprochenen Wissenschaftssprache Deutsch durch fortgeschrittene Lerner/innen. *Moderna språk* 112/1. 84–105. doi.org/10.58221/mosp.v112i1.7696.
- STEIN, STEPHAN. 2003. *Textgliederung. Einheitenbildung im geschriebenen und gesprochenen Deutsch: Theorie und Empirie*. Walter de Gruyter. Berlin – New York.
- TANKÓ, GYULA. 2004. The use of adverbial connectors in Hungarian university students' argumentative essays. *How to Use Corpora in Language Teaching*. Ur. Sinclair, John McH. John Benjamins. Amsterdam. 15–36.
- TYLER, ANDREA. 1992. Discourse Structure and the Perception of Incoherence in International Teaching Assistants' Spoken Discourse. *TESOL Quarterly* 26/4. 713–729.
- VAAKANAINEN, VEIJO; MAIJALA, MINNA. 2022. Das mehrsprachige Bedeutungspotenzial finnischer Lernender: Die Verwendung der Konnektoren in L3-Deutsch und -Schwedisch. *Finnish Journal of Linguistics* 35. 129–167.
- WU, ZEKUN; LI, YUAN. 2022. Der Gebrauch von Konnektoren bei chinesischen DaF-LernerInnen. Eine korpuslinguistische Untersuchung argumentativer Lernertexte. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur* 48. 111–140. doi.org/10.26650/sdsl2022-1166401.
- ZAHARA, RITA I DR. 2023. Cohesive devices in EFL students' essays and problems encountered during writing. *Indonesian Research Journal in Education* 7/1. 61–76. doi.org/10.22437/irje.v7i1.23128.
- ZEROJ 2001. = Trim, John i dr. 2001. *Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen*. Langenscheidt. Berlin – München.

Connectives in Language Production in L2 German and L1 Croatian

Abstract

The main goal of foreign language learning is to develop the ability to communicate. One of the crucial aspects of this ability is captured by the term discourse competence which refers to the way messages are structured and organized.

This research aims to gain insight into the features of discourse competence in L2 German compared to L1 Croatian by analysing the use of connectives. The goal of the research is to determine the frequency, range, appropriateness and patterns of connectives' use

in written language production in L2 German and L1 Croatian. This analysis adopts the definition of connectives including adverbials, coordinators and subordinators. The corpus used in the analysis comprises texts collected using an identical task for both languages. The participants were 75 students whose German language competence equals to the CEFR level B2. The qualitative analysis of connective use was performed using MAXQDA 24, whereas the statistical analysis was performed using SPSS 20.

The results revealed a statistically significantly higher relative frequency of use of connectives and a statistically significantly smaller range of connectives for L2 German as compared to L1 Croatian. L2 texts in German exhibit a statistically significantly higher occurrence of inappropriate use and syntactically incorrect use. Problems in the use of connectives in L2 German are possibly caused by the semantics and pragmatics of connectors, by an insufficiently developed ability to determine the logico-semantic relation between parts of the text, and by the influence of L1 Croatian and L2 English. Both in L2 German and in L1 Croatian instances of non-systematic use of correlative and correlative-like connectives could be observed.

The results imply the need for further research into this aspect of discourse competence, comprehensive treatment of connectives in teaching materials and their systematic explicit instruction in foreign language teaching.

Ključne riječi: njemački kao J2; hrvatski kao J1; konektori; kohezija; diskursna kompetencija

Keywords: German as L2; Croatian as L1; connectives; cohesion; discourse competence